

Ospravedlnění, nebo ontologie? Aneb proč je filosofování o pojmu lidských práv užitečné*

Justification or Ontology? On why Approaching
the Concept of Human Rights Philosophically is still Useful

Pavel Dufek*

Abstrakt

Text kriticky reaguje na článek Marka Káčera Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv? (ČPVP 4/2020). Argumentuji, že autorova snaha o vyhnutí se filosofickým kontroverzním spojeným s pojmem lidských práv naráží na stejný typ problémů, s nimiž se potýkají přístupy, jež chce pragmatickým obratem překonat. Nosným neshledávám ani justifikační opření pragmatismu o údajný celosvětový překrývající se konsenzus stran praxe lidských práv. Poukážem na neúplnost právně-centralistického pohledu na lidská práva a zdůrazněním jejich sociálně-morálního podboubí pak zpochybňuji i související tezi, že jako lidstvo jsme se pro lidská práva díky jejich všeobecné užitečnosti již „rozhodli“, a tudíž není více důvod hledat jejich hlubší ospravedlnění.

Klíčová slova

Lidská práva; pragmatismu; překrývající se konsenzus; normativní ospravedlnění; právní centralismus.

Abstract

This is a critical response to Marek Káčer's article Why Should we Bother with the Question of Existence of Human Rights? (this journal, No. 4/2020). I argue that the author's attempt to set philosophical controversies about the concept of human rights aside will encounter the same set of problems that have occupied the approaches he wishes to supersede with his pragmatic turn. Related, I do not find convincing the justificatory bedding of his pragmatism in the supposed global overlapping consensus on the practice of human rights. By explaining the incompleteness of legal-centralistic view of human rights and highlighting the social-moral prerequisites of legal rules, I also cast doubt over the claim that "we" as humanity have already "decided" for human rights, which supposedly renders any deeper justification unnecessary.

Keywords

Human Rights; Pragmatism; Overlapping Consensus; Normative Justification; Legal Centralism.

* Text byl zpracován v rámci výzkumného projektu podpořeného Grantovou agenturou ČR (kód GA19-11091S). Děkuji jednomu z oponentů pro ČPVP za věcné připomínky k původní verzi textu.

** Doc. Mgr. Pavel Dufek, Ph.D., Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno / Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: dufek@fss.muni.cz / ORCID: 0000-0001-5822-8639 / Scopus ID: 55789776300

Úvod

Debata v morální, politické i právní filosofii o zdrojích zdůvodnění lidských práv (dále též LP) zaměstnává akademickou komunitu již několik desetiletí. Marek Káčer ve svém textu publikovaném v posledním čísle ročníku 2020 ČPVP¹ navrhuje odpojit tuto debatu od rozvažování toho typu, které usiluje o nalezení jejích ontologicky robustních základů, a přeformulovat ji v čistě pragmatických termínech opřených o kritérium užitečnosti LP pro dosahování našich cílů. Pod tímto deštníkem by se ekumenicky skryly doposud neřešitelné rozpory mezi zastánci a zastánkyněmi nejrůznějších zdrojů zdůvodnění. Přestože s obecnou výzvou k de-ontologizaci lidskoprávní filosofie nemám problém se ztotožnit, v Káčerově argumentaci spatřuji několik slepých skvrn, na něž chci poukázat právě v zájmu produktivního posunu celé debaty. Moje nejobecnější teze zní, že právě proto, že Káčerův text se definičně vyhýbá teoretickým kontroverzím spojeným s lidskými právy, není zřejmé, proč by nás přijetí jazyka pragmatismu mělo zbavit dosavadního trápení. Soudím, že „jeho“ pragmatismus ohledně lidských práv dostihnou stejné problémy, s nimiž se potýkají přístupy, jež chce pragmatickým obratem překonat, a to především v podobě normativní neshody a nezbytně souvisejícího vyloučení nepřijatelných perspektiv z rozumné debaty. Zavádějící mi přijde i implicitní sdělení, že stojíme před binární volbou *bud'* ontologické zakotvení LP, *nebo* pragmatické vypuštění celé problematiky: V posledku jde o výzvu normativního ospravedlnění lidských práv, kterou ani pragmatismus konkluzivně nezodpovídá.

V textu nejprve připomenu, že otázka ospravedlnění LP je důležitá nejen jako intelektuální výzva, ale především na pozadí problému legitimního výkonu politické moci (1). Následně se pokusím zrekonstruovat osu Káčerovy argumentace (2). Budu tvrdit, že jeho jediný pozitivní argument ve prospěch přijmutí pragmatismu LP je deskriptivní, odvolávající se na překrývající se konsenzus o praxi LP, především v podobě mezinárodního práva lidských práv (3). Pro odpověď na externí otázku je ale potřeba překrývající se konsenzus ohledně *pojmu* lidských práv, přičemž tento konsenzus musí být preskriptivní, neboť se potřebuje vypořádat s těmi doktrínami a teoriemi, které LP odmítají, nebo jim nepřisuzují normativní prioritu. Poukážu také na komplexnější charakter překrývajícího se konsenzu jakožto nástroje ospravedlnění, než jaký mu přisuzuje Marek Káčer i další teoretici LP (4). V návaznosti na to ukážu, že promýšlení pojmu LP by se mělo vyhýbat tzv. právnímu centralismu, tedy ztotožňování lidských práv výhradně s pozitivním právem, a mělo by vzít v úvahu klíčovou roli sociálních norem. Problém pro Káčerem zastávanou teoretickou pozici je v tom, že pro sociální normy jako takové se nelze pragmaticky „rozhodnout“ v tom smyslu, jaký ve svém textu prezentuje (5).

¹ KÁČER, Marek. Načo sa trápiť s otázkou existencie ľudských práv? *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Právnická fakulta MU, 2020, roč. 28, č. 4, s. 547–564, s. 558. DOI <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-4-1>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/13725>. Další odkazy k tomuto článku budu řešit číselným údajem v závorce v hlavním textu.

V Závěru naznačím, proč podle mě nejsou naše pohledy zase tolik odlišné, nicméně proč jeho tvrzení, že se nemáme trápit otázkou existence lidských práv, nijak nedokazuje zbytnost filosofického tázání po zdrojích ospravedlnění LP, v čemž se již podle všeho rozcházíme.

1 Lidská práva jsou vážná věc

Začnu obecnou poznámkou k charakteru lidských práv. Navzdory tomu, jak možná působí filosofická debata o LP na vnějšího pozorovatele, nepředstavuje pojem lidských práv jen užitečný předmět ostrovtipu akademických filosofů a filosofek. Nastavuje morální laťku, jíž by se právo a politika ve stávajících společnostech měly přibližovat, a v případě selhávání je ta která společnost vystavena přinejmenším morálnímu odsouzení a obviňování. Vyloučeno ale není ani trestání: pojem LP totiž zároveň diskursivně zaštiťuje právní normy, jež mohou být vynucovány silou, nezřídkou i proti vůli donucovaných. V případě *základních* práv jakožto odrazu LP v dílčích právních rádech je to zcela zřejmé. Chceme-li těmto aktérům navzdory morálnímu odsouzení nebo i donucení projevit respekt, na který má každý lidský jedinec – a možná i některé kolektivy – nárok právě na základě svých lidských práv, je nezbytné nabídnout *ospravedlnění*, tedy soubor důvodů, proč je takový tlak oprávněný – a tedy proč má jemu vystavená strana povinnost podřídit se a donucující strana disponuje (morálním) nárokem nejen vyžadovat poslušnost, ale také ji legitimně vynucovat (fyzickou silou, hospodářskými intervencemi, sankcemi, pohrůžkami apod.).² Lidská práva jsou vážná věc nejen proto, jak důležité hodnoty či cíle mají ochraňovat či umožňovat, ale také proto, jaký typ jednání vyžadují a podepírají, pokud má být ochrana těchto hodnot a cílů brána vážně. Pokud v pragmatickém pojetí LP „*ztrácí kategorickou nadřazenost vůči ostatním morálkám*“ (s. 564), přicházejí i o tuto kapacitu legitimizovat takové jednání i *ve střetu* s těmito morálkami – což podle mě není cíl, o jehož dosažení Marek Káčer usiluje. Proto budu ve svých úvahách přistupovat k jeho argumentaci jako k variantě justifikace LP jakožto kategorických morálně-politických nároků, přičemž právě z tohoto zarámování plynou některé její nedostatky: Zhruba řečeno, tezi „Pro LP jsme se již rozhodli, protože je to užitečné“, nepovažuji za nosný typ ospravedlnění.

² Jde o víceméně standardní chápání politického *závazku* jako morální povinnosti občanů podřídit rozhodnutím politické autority a politické *legitimity* jako oprávnění této autority svá rozhodnutí vynucovat i silou („právo vládnout“), ačkoliv debaty o vztazích jednotlivých modalit (např. „plyne z legitimacy nutně závazek?“) nekončí. To vše lze navíc formulovat i v pojmech hohfeldovských právních pozic. Srov. COPP, David. The Idea of a Legitimate State. *Philosophy & Public Affairs*, 1999, roč. 28, č. 1, s. 3–45. DOI <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.1999.00003.x>; WENDT, Fabian. *Compromise, Peace and Public Justification: Political Morality Beyond Justice*. Palgrave Macmillan, 2016, s. 237 a násl. DOI <https://doi.org/10.1007/978-3-319-28877-2>; SOBEK, Tomáš. Problém legitimní autority I. *Právník*, 2013, roč. 152, č. 6, s. 537–661; ŠEJVL, Michal. *Lidská práva jako subjektivní práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2017, s. 37 a násl.

2 Pragmatismus podle Marka

Aby byly moje výhrady srozumitelnější, pokusím se ve stručnosti rekapitulovat hlavní sdělení Káčerova textu, alespoň jak jim rozumím. Pozadím jeho úvah je carnapovské rozlišení mezi *interními* otázkami, které se ptají po existenci nějaké entity v rámci již přijatého pojmového/teoretického rámce (příkladem může být existence – možnost odvození – lidského práva na dobrovolnou smrt, jeho následné zanesení do seznamu pozitivizovaných LP a konečně i vynucování), a otázkami *externími*, které zkoumají existenci daného rámce jako takového („Existují lidská práva? Pokud ano, co jsou zač?“) (s. 551–555). Káčer přitom explicitně předpokládá, že praxi lidských práv, již zhruba ztotožňuje s aparátem ochrany, prosazování a vynucování pozitivizovaných LP, lze zkoumat v intencích interních otázek, zatímco teorie či filosofie LP se zabývá primárně otázkami externími. Související a již spíše implicitní předpoklad je ten, že obě třídy otázek (a odpovědi na ně) lze smysluplně oddělit a udržet je oddělené.

Káčerova diagnóza dosavadní lidskoprávní filosofie následně říká, že externí otázky byly doposud pokládány dominantně v jazyce ontologie LP a pátraly tudíž po objektivních, na lidské vůli nezávislých zdrojích existence lidských práv.³ Jeho centrální normativní teze zní, že namísto ontologických otázek by si právní, politická i morální filosofie měla klást externí otázku *pragmaticky* a zkoumat v prvé řadě *užitečnost* pojmu i praxe LP pro lidský život. Problém objektivní existence lidských práv se všemi epistemologickými i ontologickými nástrahami se přesouvá do panteonu sice nevyřešených, ale prakticko- a právně-politicky spíše zavádějících filosofických problémů, patrně hned vedle dalších metafyzických oříšků jako jsou první příčiny, existence univerzálií nebo kauzální determinismus.⁴ Defilé nejrůznějších etických i metaetických pozic v soudobých sporech o „pravé“ ontologické zakotvení LP zůstane zajímavostí, která však nijak nepromlouvá k oprávněnosti lidskoprávní praxe jako takové. Namísto ontologického gruntu (tj. empirických či metafyzických faktů přítomných v realitě) se tedy zdrojem existence LP stává naše *rozhodnutí pro lidská práva*. Takové rozhodnutí je podle Káčera užitečné, a v pragmatickém referenčním rámci tudíž oprávněné/ospravedlněné, protože jazyk LP je vhodným nástrojem pro „*vyjadřování a dosahování našich hodnot a cílů*“ (s. 549), které také úspěšně chrání tím, že formuluje „*standards lidského chování se zřetelem na potřeby, hodnoty, zájmy, preference, cíle, historickou zkušenost, mezinárodně-politickou realitu apod.*“ (s. 564).

V tomto smyslu jsou LP „relativní“ (s. 563), tedy existující výhradně ve vztahu k rozhodnutí lidská práva mít, respektovat, chránit, prosazovat atd. Relativita LP se ovšem podle Káčera nepřeklápí do skeptického *relativismu*, neboť v empirické realitě lze vysledovat

³ Tento typ zdůvodnění se někdy označuje jako *fundacionalismus*; viz BAROŠ, Jiří a Pavel DUFEK. Lidská práva: základní pojmosloví. In: DUFEK, Pavel, Hubert SMEKAL a kol. *Lidská práva v mezinárodní politice*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 73 a násl.

⁴ Zde jde o můj dodatek ke Káčerovu textu; on sám v tomto ohledu nic netvrdí.

existenci tzv. *překrývajícího se konsenzu* o tom, že LP „představují soubor základních principů hodných všeobecného respektu“ (s. 559). Překrývající se konsenzus znamená, že strany podílející se na konsenzu o daném předmětu (zde: žádoucnost lidskoprávního jazyka jako takového a odvozeně i lidskoprávní praxe) mají rozdílné a třeba i vzájemně nekompatibilní důvody k souhlasu, nicméně v podpoře předmětu se nezávisle na sobě překryjí a výsledkem je právě konsenzus opírající se o několikero svěbytných pilířů. Jde tedy o jakousi „relativní univerzalitu“,⁵ jejíž optikou lze podle některých autorů a autorek porozumět debatám předcházejícím přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv* v r. 1948⁶ nebo současnému statusu mezinárodního práva lidských práv.⁷

3 Hledání argumentu ve prospěch pragmatismu

Jak Marek Káčer sám připouští (s. 557), pragmatický slovník (ať na něj pohlížíme jako na filosofii sociálních věd, metaetickou pozici, nebo etiku prvního řádu) je jedním z početné řady konkurenčních referenčních rámců ucházejících se pro účely zdůvodnění, *ale též kritiky a zpochybnění* lidských práv, o pojmovou prioritu.⁸ Z Káčerova textu ale není zřejmé, jestli máme dobré důvody se rozhodnout právě pro pragmatickou koncepci LP, a tedy pro pragmatismus jako referenční rámec externího tázání.⁹ Mám-li soudit z příbuzných debat v politické filosofii, žádný archimédovský bod umožňující pojmové zauzlování lidských práv v upřednostňovaném slovníku není k dispozici. Káčerovým favorizovaným kritériem je, jak bylo řečeno, *užitečnost*, ale tu specifikuje pouze v tom smyslu, že lidská práva jsou užitečná k dosahování našich hodnot a cílů, plus že jsme se pro ně stejně už rozhodli (viz překrývající se konsenzus). Autoři, kteří některé Káčerem navrhované prvky pragmatického zdůvodnění (mj. překrývající se konsenzus) sdílejí, ovšem nezůstávají u ryze pragmatické argumentace: například Jack Donnelly ji navěšuje na preskriptivní teleologický *projekt* opřený o poměrně specifickou představu důstojnosti coby

⁵ DONNELLY, Jack. The Relative Universality of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 2007, roč. 29, č. 2, s. 281–306. DOI <https://doi.org/10.1353/hrq.2007.0016>

⁶ GLENDON, Mary Ann. *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House, 2001, kap. 5, 7.

⁷ DONNELLY, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3. vyd. Ithaca: Cornell UP, 2013, s. 70. DOI <https://doi.org/10.7591/9780801467493>

⁸ Pro doplňující se typologie zahrnující i Káčerem kritizovanou fundacionalistickou pozici viz např. HAPLA, Martin. Lidská práva. In: SOBEK, Tomáš, Martin HAPLA a kol. *Filosofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 337–364, 349 a násl.; CRUFT, Rowan, Matthew S. LIAO a Massimo RENZO. The Philosophical Foundations of Human Rights: An Overview. In: CRUFT, Rowan, Matthew S. LIAO a Massimo RENZO (eds.). *Philosophical Foundations of Human Rights*. Oxford: Oxford UP, 2015, s. 1–41. DOI <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199688623.003.0001>; BAROŠ, DUFEK, 2014, op. cit.

⁹ Vlastně není zřejmé ani to, jakou verzi pragmatismu LP má vlastně na mysli, jestli sentimentalistický pragmatismus ala Rorty, nějakou „politickou“ koncepci LP, nebo něco jiného. K Rortymu viz HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, kap. 5; k politickým koncepcím viz BAROŠ, DUFEK, 2014, op. cit., s. 81–83; CRUFT, LIAO, RENZO, 2015, s. 18–23.

„života hodného lidské bytosti“, která má nepokrytě liberálně-demokratické parametry.¹⁰ Takový prvek v Káčerově vizi chybí, alespoň tak, jak byla předložena v daném článku. Nicméně kdyby jej autor zakomponoval, již by se nemohl vyhnout tradičním tématům lidskoprávní filosofie, například jak jsou v této vizi lidství rozděleny zdůvodňující a sémantické úlohy mezi lidské potřeby, normativní aktérství, nebo rovnou důstojnost;¹¹ jestli dává smysl uvažovat o kolektivních (skupinových) lidských právech;¹² zdali omezovat okruh držitelů jen na druh *Homo sapiens sapiens*;¹³ co existence LP implikuje ohledně existence povinností k jejich ochraně a naplnění;¹⁴ případně zdali mají LP opravdu potřebný morálně univerzální charakter.¹⁵ To všechno jsou přitom náležitosti externího tázání doprovázejícího každé diferencovanější „rozhodnutí se“ pro lidská práva: Měli bychom přece chtít vědět, pro co že jsme se to vlastně rozhodli (nebo rozhodujeme).

Dejme tomu, že volba pragmatického rámce skutečně vede k tomu, že nemusíme sestupovat k ontologizujícím, neřkuli metafyzickým, zakotvením LP. Ale to je zároveň vše, co z takové volby plyne. Co je přesně na pragmatické vizi morálně atraktivní? Proč by se měl teistický přirozenoprávník sklonit před relativizujícím pragmatismem? Jednou možností je předložit autoritativní meta-kritérium pro porovnání konkurenčních vztažných rámců. Tím ale nemůže být bez dalšího užitečnost samotná, protože její prioritu chceme teprve dokázat. Jinou cestu představuje hledání sdílené justifikační báze, na níž budou moci nějak participovat partikulární ospravedlňující doktríny (filosofické, náboženské, praktické atd.) a jejíž výstupy pro ně budou z tohoto titulu morálně i epistemicky přijatelné. Jednalo by se tedy o jakousi variantu rawlsovského politického liberalismu aplikovaného na lidská práva, čemuž ostatně odpovídá i zapojení ideje/nástroje překrývajícího se konsenzu (viz dále). O užitečnost opřený pragmatismus LP má ambici stát se právě takovou sdílenou půdou ospravedlnění.

V následující sekci mě bude zajímat, jaký normativní tmel lze vypreparovat z doposud vágní představy „našich hodnot a cílů“. V samotném textu Marka Káčera ale nacházím

¹⁰ DONNELLY, 2013, op. cit., 15; srov. CHARVET, John a Elisa KACZYNSKA-NAY. *The Liberal Project and Human Rights*. Cambridge: Cambridge UP, 2008.

¹¹ Viz přehledově HAPLA, 2020, op. cit.

¹² JONES, Peter. Groups and Human Rights. In: HOLDER, Cindy a David REIDY. *Human Rights: The Hard Questions*. Cambridge: Cambridge UP, 2013, s. 100–114. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9780511758553.008>

¹³ FLORIAN, Oldřich. Proč pouze lidská? Potíže s univerzalitou lidských práv. *Právník*, 2018, roč. 157, č. 11, s. 956–969.

¹⁴ SHUE, Henry. *Basic rights: subsistence, affluence, and U.S. foreign policy*. 2. vyd. Princeton: Princeton UP, 1996, kap. 2. DOI <https://doi.org/10.1515/9780691200835>; NELSON, William. Human Rights and Human Obligations. In: PENNOCK, Roland J. a John W. CHAPMAN (eds.). *NOMOS XXIII: Human Rights*. New York NYU Press, 1983, s. 281–296.

¹⁵ DUFEK, Pavel. Normativita, fakticita a liberální projekt lidských práv: k možnostem morálního univerzalizmu. In: AGHA, Petr (ed.). *Lidská práva v mezikulturních perspektívách*. Praha: Academia, 2018, s. 57–75.

jediný argument v tomto směru, a ten je deskriptivní: At' už si o konkurujících si filosofických zdůvodněních myslíme cokoliv, skutečnost je taková, že jsme se pro lidská práva už dříve rozhodli, což dokládá v první řadě mezinárodní právo lidských práv a jej podepírající globální překrývající se konsenzus (s. 559). Proto je z plurality referenčních rámců pro stávající lidskoprávní praxi nevhodnějším zastřešením právě ten pragmatický. V jiném svém textu jsem vznesl obavu, že normativně opřít LP o nahodilý fakt konsenzu je, vzhledem k jejich morální a potenciálně i právní a politické závažnosti, riskantní strategie (nechám nyní stranou, jak je onen konsenzus upřímný).¹⁶ Podle Káčera ale není zřejmé, že by odhalení nějakého definitivního ontologického důkazu existence LP reálně přispělo ke zlepšení lidskoprávní praxe, k umlčení kritických hlasů, ke změně jednání a myšlení odpovědných osob na rozhodovacích pozicích (s. 558–559). Možná nepřispělo, možná ano; mám ale pochyby o vložení důvěry v čistě pragmatické „řešení“, které, zdá se, nenabízí po linii ospravedlnění LP o mnoho více než víru v normativní sílu *statu quo*.

4 Čí užitečnost? K povaze překrývajícího se konsenzu o lidských právech

Jiný problém se odhalí, když se začneme ptát, na čem že přesně se onen konsenzus měl ustálit. Jak víme, že jsme se rozhodli pro ten samý pojem lidských práv? Jedna věc je samotný výraz „lidská práva“, jiná jeho významová náplň, tedy to, co z výrazu činí pojem. Není mi úplně jasné, s jakým pojmem LP pracuje sám Marek Káčer, protože jediná konkretizace, kterou nabízí, jsou „praktické lidskoprávní diskursy“ v podobě legislativy a judikatury, snad včetně pozitivní (= empiricky přijímané) morálky v jednotlivých společnostech (s. 552). Jenomže pojem LP se nepřekrývá se slovníkem lidskoprávních dokumentů: Ve vztahu k nim má *kritickou* funkci, a tak je také ve filosofických i aktivistických debatách a sporech používán. Předpokládejme pro účely výkladu, že překrývající se konsenzus vyvěrající z praxe (praktických diskursů o) LP opravdu existuje. Z něj ale nelze odvozovat fakt překrývajícího se konsenzu o odpovědi na externí otázku: jednak proto, že ta se ptá na *pojmem* lidských práv, a také proto, že interní a externí otázky i odpovědi na ně mají v Káčerově pragmatickém odůvodnění zůstat oddělené (s. 557). Přitom ale potřebujeme vědět, jestli je sdílen i pojem lidských práv jako takový, tedy jestli se početné referenční rámce soupeřící o správnou odpověď na externí otázku opravdu překrývají na předmětu tázání, nebo jejich obhájci prostě mluví o něčem jiném. Káčerův pragmatismus chce být ekumenický, ale chybí mi v něm snaha o pojmové sjednocení, které ovšem, domnívám se, vyvolá zhruba ten typ otázek, kterým se chce autor vyhnout. Káčer například nijak neprozkoumává, jaké „hodnoty a cíle“ lidská práva umožňují realizovat. V jeho podání jde o *naše* – v nějakém smyslu asi „lidské“ – hodnoty a cíle, a tudíž

¹⁶ Ibid., s. 68.

užitečnost pro *nás*. Ale pokud nebudeme předpokládat existenci objektivistického souboru hodnot, například jako důsledek metaetického morálního realismu, bude každé stanovení hodnot a cílů nezbytně navázáno na nějakou *teorii* vysvětlující, které hodnoty a/nebo cíle jsou v lidském životě důležité, ne-li rozhodující.¹⁷ Empiricky jsme ovšem konfrontováni s nepřehlédnutelným pluralismem filosofických, morálních, náboženských atd. koncepcí, z nichž plynou neshody nejen teoretické, ale pohříchu též praktické, končící nezdědkou ve fyzickém násilí vyznavačů jedné doktríny vůči vyznavačům druhé. Mnohé z nich přitom nepokládají lidská práva za prvořadou hodnotu, která bez výjimky představuje trumf v případě konfliktu s jinými hodnotami. Nemusíme přitom ideově vůbec opouštět Evropu, abychom poukázali na vlivné normativní koncepce, v nichž lidská práva „model Všeobecná deklarace“ hrají v nejlepším případě druhořadou úlohu – nacionalismus, marxismus, neorealismus v mezinárodních vztazích, nihilismus nebo radikální environmentalismus stavějí lidstvu poněkud jiné mety k dosažení. Jinými slovy, nesdílejí Káčerův pojem lidských práv, a to jsme stále v Evropě. V jakém smyslu je tento pojem „náš“? Kdo přesně jsme „my“, tedy uvažovaná morální komunita lidstva, která přijala LP jako prvořadou morální hodnotu a politický cíl? V kontrafaktuálním světě, v němž studenou válku vyhrál sovětský blok, by pojem LP získal pravděpodobně o dost jinou náplň, než má dnes; to samé lze nekontroverzně prohlásit o jiném možném světě, jemuž namísto západního liberalismu dominuje konfucianismus.

Domnívám se, že jádro problému s „překrývajícím se konsenzem“ (dále též PK) spočívá v jeho příliš volné interpretaci jakožto nástroje justifikace LP. Pro účely zde předkládaného výkladu chci upozornit především na to, že PK ve svém původním rozpracování v díle Johna Rawlse nebyl jediným prvkem ospravedlnění (předmětem justifikace tam byla koncepce *spravedlnosti*, ale to teď není rozhodující):¹⁸ Logicky (byť ne nutně chronologicky) následoval až po fázi tzv. *pro tanto* ospravedlnění, které je postaveno na důvodech sdílených všemi teoriemi (v Rawlsově terminologii *komprehensivními doktrínami*), tedy na zvýraznění „objektivních“ předností dané koncepce, jež je v této fázi normativně samonosná (*freestanding*). Teprve poté následuje *plné* ospravedlnění opřené o PK, kdy zastánci a zastánkyně jednotlivých teorií nacházejí důvody pro podporu dané koncepce i v těch částech svých světónázorů, které jsou s ostatními teoriemi nekompatibilní. Pokud je všeobecně známo, že PK nastal, je dosaženo *veřejného* ospravedlnění, které dodává té či oné koncepci/normě principu legitimitu.

Problémem Káčerova (a částečně i Donnellyho) užití je v tom, že PK nikdy nebyl a neměl být čistě deskriptivním nástrojem. V Rawlsově teorii probíhá proces ospravedlnění v idealizované verzi společnosti, která je tzv. *dobře spravovaná* (*well-ordered*) a jedním

¹⁷ Díky Jiřímu Barošovi za diskusi k tomuto bodu.

¹⁸ RAWLS, John. Reply to Habermas. *The Journal of Philosophy*, 1995, roč. 98, č. 3, s. 132–180, s. 142–150. DOI <https://doi.org/10.5840/jphil199592336>

z jejich ústředních rysů je absence tzv. *nerozumných* (*unreasonable*) doktrín.¹⁹ Zjednodušeně řečeno,²⁰ teorie, které odmítají zdůvodňovanou koncepci spravedlnosti a/nebo některá klíčová morální a epistemická kritéria tvořící náplň „rozumnosti“, do v procesu ospravedlnění nevstupují: Na jejich souhlas se nečeká a jejich nesouhlas je nulitní. Přeloženo do jazyka externího pragmatismu lidských práv, teorie (soubory přesvědčení), které nesdílejí „naše“ rozhodnutí pro LP, postrádají normativitu. Jenomže rozřazení teorií nelze provést, pokud nejsou k dispozici kritéria rozřazování (pojem LP plus jisté morální a epistemické požadavky). Káčerovu vizi pragmatického ospravedlnění lze podle mě číst i tak, že vyhnutí se nutnosti formulovat taková kritéria představuje významnou teoretickou přednost tohoto přístupu. V tom případě je ale opřen pouze o výše zmiňovanou deskriptivní tezi o všeobecném konsenzu o pojmu LP, kterou neshledávám ani empiricky udržitelnou, ani normativně přiměřenou.

Chci zdůraznit, že neodmítám samotné opření pojmu LP výhradně o překrývající se konsenzus, tedy vyřazení *pro tanto* fáze ospravedlnění z teorie LP. Ba naopak, považuji jej za nejnadějnější přístup v situaci hluboké morální diverzity.²¹ Káčer ovšem *pro tanto* složku justifikace ve svém přístupu podržuje, byť ji halí do slov o „rozhodnutí se“ pro lidská práva, a proto se *nemůže* spolehnout výhradně na překrývající se konsenzus o LP, který se navíc týká úrovně praxe, nikoliv pojmu LP, jak argumentuji výše. V tomto smyslu se mi jeho pozice jeví vnitřně nedopracovaná, pokud ne nekoherentní. Redukce diskursivního ospravedlnění na PK totiž mimo jiné znamená, že výsledná podoba pojmu LP nemůže být fixována předem: dokud proces ospravedlnění neproběhne (resp. není modelován prostřednictvím filosofické argumentace), nemůžeme vědět, jak vlastně náš referenční rámec pro lidskoprávní praxi vypadá, a tudíž ani nemáme, pro co se pragmaticky „rozhodovat“.

5 Lidská práva a sociální normy

S existencí LP v pragmatickém smyslu se pojí ještě jeden hůře viditelný problém. Jak na základě rozsáhlých behaviorálních i konceptuálních výzkumů Cristiny Bicchieri argumentují Jacob Barrett a Gerald Gaus, lidskoprávní diskurs by se měl pokud možno oprostít od *právního centralismu*, tedy přesvědčení, že pozitivní právo podepřené hrozbou

¹⁹ Obecněji lze hovořit o *způsobilosti*, přičemž rawlsovská rozumnost je jednou (a patrně nejrozšířenější) z jejich možných specifikací. ESTLUND, David. *Democratic Authority: A Philosophical Framework*. Princeton: Princeton UP, 2008, kap. III. DOI <https://doi.org/10.1515/9781400831548>

²⁰ Pro důkladnější rozbor poměrně komplikované materie viz např. BOETTCHER, James. What Is Reasonableness? *Philosophy & Social Criticism*, 2004, roč. 30, č. 5–6, s. 597–621. DOI <https://doi.org/10.1177/0191453704045756>

²¹ DUFEK, 2018, op. cit., s. 73–74.

donucení je autonomním a možná rozhodujícím nástrojem regulace společenského života.²² Poukazují na význam *sociálních norem*, tedy interpersonálně přijímaných morálních pravidel vyvolávajících jednak *normativní očekávání* – přesvědčení, že ostatní ode mě očekávají podřízení se normě – a jednak *empirická očekávání*, že tito ostatní se normě sami podřizují.²³ Klíčové je zjištění (opět empiricky potvrzované), že právní normy dosahují očekávaných cílů tehdy, pokud korespondují s převládajícími sociálními normami, nebo se od nich alespoň příliš nevzdalují, a naopak se stávají neefektivními až kontraproduktivními, pokud stojí se sociálními normami ve zjevném rozporu. Řečeno jinak, harmonizace právních norem se sociálními je významným zdrojem dodržování práva jako takového.

Konformita s právem je dále posílena, pokud sociální normy konvenují osobním morálním přesvědčením (všimněme si, že těmi sociální normy jako takové spoludefinovány nejsou), tedy pokud jsou tato v souladu s normativními očekáváními. To vše je kriticky důležité pro pragmatické „rozhodování se“ pro LP: Zatímco pro LP chápána jako soubor v zásadě uniformních pozitivně-právních norem se snad metaforicky rozhodnout lze, pro sociální normy nikoliv, právě proto, že jsou tolik závislé na vzájemných očekáváních. Můžeme se pokoušet je postupně měnit, tedy přenastavit či přeměrovat empirická a normativní očekávání, ale nelze je jednoduše vzít a nahradit jinými – právě proto, že nejsou v držení jednotlivců, ale jsou interpersonálně rozprostřeny po celé společnosti. Naopak přímo lze působit na individuální morální přesvědčení, která mají k oběma typům očekávání blíže než centralizované pokyny shora. A klíčem k takovému působení je právě proces ospravedlnění, at' už probíhá na stránkách odborných časopisů, v debatách na půdě OSN, prostřednictvím lidskoprávního aktivismu nebo v mediálních obsazích.

Tím nemá být řečeno, že Marek ve svém textu zastává právní centralismus. Nicméně neproblematičnost odpovědi na interní lidskoprávní otázky (viz výše sekci 2) předpokládá, že tyto otázky i odpovědi nevybočují z rámce pozitivizovaného práva lidských práv, což se vyjevuje jako příliš reduktivní pohled. Zároveň jsem konstatoval, že řešení externí výzvy v podobě pragmatického rozhodnutí se pro LP Marek opírá o deskriptivní tezi o překrývajícím se konsenzu o mezinárodním právu lidských práv. Identifikace vrstvy sociálních norem podepírajících pozitivizované právní normy ovšem ukazuje hlubší zdroje pochyb o tom, že takový konsenzus je hmatatelnou skutečností, protože

²² BARRETT, Jacob a Gerald GAUS. Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform. In: KUMM, Matthias, Silje LANGVATN a Wojciech SADURSKI (eds.). *Public Reason and Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020, s. 201–228. DOI <https://doi.org/10.1017/9781108766579.009>; Srov. BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*. Cambridge: Cambridge UP, 2005. DOI <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616037>; BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure, and Change Social Norms*. New York: Oxford UP, 2016. DOI <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190622046.001.0001>

²³ Jedná se o definiční znaky (nutné a společně postačující podmínky) sociální normy.

teze o potřebném empirickém překryvu různorodých sociálních norem zastávaných napříč lidskými společnostmi je již mnohem méně hodnověrná. To v mém pohledu zpětně oslabuje autorem předloženou ospravedlňující strategii.

Závěr: I spořádaně relativní lidská práva potřebují robustní ospravedlnění

Marek Káčer v závěru svého článku soudí, že mám blízko k „plnokrevnému relativismu“, neboť v dalším svém textu zdůrazňuje „fakt hlubokého morálního pluralismu“, který komplikuje ospravedlňující snahy v oblasti lidských práv.²⁴ Oproti tomu jsou lidská práva v jeho pragmatickém pojetí relativní jaksi spořádaným způsobem, neboť sice existují „jen v relaci k určité praxi“, ale tato praxe opakovaně potvrzuje jejich užitečnost (s. 564). Přiznám se, že nerozumím tomu, jak z (mého) deskriptivního výroku o normativní diverzitě plyne (můj) plnokrevný relativismus: Poukazují na to, že ospravedlnění LP v situaci normativního pluralismu je obtížné, přičemž lidskoprávní filosofie dosud neučinila krok, ke kterému zavelel již před desetiletími v politické filosofii John Rawls, a nevzala tento pluralismus vážně. Mou snahou ale *je* prozkoumávat cesty k ospravedlnění lidských práv, tedy k nalezení všeobecně přijatelných důvodů, proč LP mají mít tu normativní sílu, kterou potřebují (a kterou jim samotná praxe přisuzuje); pouze se chci vyhnout omezení *kritického* potenciálu lidskoprávní *filosofie* na zpětné potvrzování předpřipraveného souboru pozitivizovaných LP. Jak jsem již naznačil výše, omezení teoretického tázání na externí otázky (a praktického na interní) nepovažuji za udržitelné.

Ve skutečnosti se domnívám, že s Markem máme nakonec podobný zájem, totiž odpoutat se od umanutého trvání na preferované verzi Pravdy o lidských právech, opřené o silné morální intuice a možná i nahodilou životní zkušenost toho kterého autora či autorky, a hledat pro LP nějakou sdílenou justifikační bázi. Nicméně odmítnutí ontologického argumentu nemusí vést k rezignaci na diskursivní ospravedlnění jako takové. Takové ospravedlnění přitom může vzít velmi dobře v úvahu existenci mezinárodního práva lidských práv, postavení LP jako jedné z priorit zahraniční politiky mnoha zemí a celé řady mezinárodních organizací i nevládních či aktivistických sítí, nebo užitečnost LP coby nástroje vypořádání se s výzvami sociální modernity. O tom, že u toho by mělo ospravedlnění lidských práv také skončit, mě ale Marek Káčer zatím nepřesvědčil: Pokud chceme brát lidská práva vážně, je filosofování o pojmu lidských práv, pragmaticky řečeno, užitečné.

²⁴ DUFEK, Pavel. Lidská práva, ideologie a veřejné ospravedlnění. *Právník*, 2018, roč. 157, č. 1, s. 50–70.